

**ДІЯЛЬНІСТЬ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ  
ОРГАНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ  
КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ  
СТОСОВНО ВШАНУВАННЯ Й  
ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТРАДИЦІЙ ВИЗВОЛЬНОЇ  
БОРОТЬБИ В УМОВАХ НОВІТНЬОЇ  
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Одним з основних пріоритетів діяльності Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України є вивчення та популяризація героїчної боротьби українського народу за свою незалежність, що тривала багато століть. В умовах теперішньої російсько-української війни на Сході України особливо важливо знати, що ще від середини XVII ст. попередники сучасної Російської Федерації – Московське царство, Російська імперія та СРСР – постійно проводили грабівницьку колоніальну політику щодо України, знищуючи національну ідентичність, культуру, мову та віру. Українці завжди збройно боролися проти російської агресії, виявляючи зразки високого патріотизму, мужності, масового й особного героїзму.

Важливим просвітницьким заходом, що відбувся за участі краєзнавців, стало відзначення 400-річчя від дня народження Івана Богуна в липні 2018 року. Делегація молоді, історики та краєзнавці з Вінницької області відвідали історико-культурні місця України, пов'язані з іменем визначного вінницького полковника та зі славою козацької зброї. Кінцевою метою подорожі був Новгород-Сіверський, який позначився завершальною сторінкою в житті Івана Богуна, адже в лютому 1664 року на околиці цього міста козацького полковника було підступно схоплено, звинувачено в зрадї та страчено за наказом польського короля Яна II Казимира.

Відомі дослідники-краєзнавці Олександр Врублевський, Олександр Коваль, Олександр Роговий розказали про життя, діяльність, політичний світогляд Івана Богуна. Зокрема, що він, передбачаючи трагічні наслідки для України-Гетьманщини утратного замирення з Польщею 1651 року та українсько-московського зближення 1654 року, рішуче засудив Білоцерківський мир та Переяславську угоду й навідріз відмовився складати присягу на вірність московському цареві. Як державний діяч Іван Богун був переконаний, що українська зовнішня й внутрішня політика має спиратися на власні військово-політичні сили й бути незалежною від сусідніх держав.

Члени екскурсійної делегації побували в Батурині – величній столиці гетьманів Лівобережної України другої половини XVII – початку XVIII ст. У листопаді 1708 року російські війська на чолі з Меншиковим за наказом царя Петра I ущент зруйнували, спалили місто, знищивши двадцять тисяч мирних жителів і захисників міста. Причиною такої жорстокості було намагання гетьмана Івана Мазепи звільнитися з-під влади Москви за допомогою Швеції, яка воювала проти Росії в Північній війні.

Особливий інтерес у молоді викликала історія життя й діяльності видатного державного та військового діяча періоду Гетьманщини – Павла Полуботка, який у 1722 році став гетьманом Лівобережної України. Українського гетьмана закатували за наказом Петра I в Петропавлівській фортеці за те, що він насмілювався нагадати російському цареві про давні державні права України.

У серпні 2018 року краєзнавці й громадські активісти Олександр Коваль, Ніна Бегас, Володимир Барцьось, Юрій Степанчук, Віталій Тучинський побували в козацькому патріотичному юнацькому таборі «Хоминська Січ». Використовуючи наочні матеріали, гості детально розповіли старшокласникам про структуру, тактику та приклади героїчної боротьби Української повстанської армії (УПА) проти військ НКВС у повоєнний період. Йшлося про те, що УПА – феноменальна військова організація, яка не мала аналогів в історії світової національно-визвольної боротьби. Це військо не отримувало жодної допомоги ззовні та існувало лише за рахунок власного народу. «Армія без держави» – так назвав УПА Тарас Бульба-Боровець, який був одним із її організаторів. Історики повідали про діяльність УПА на Вінниччині та про останній бій УПА,

який відбувся 1960 року на Тернопільщині, де троє повстанців виявили збройний опір півтисячі радянських солдатів. Діти із захопленням слухали розповідь про мужність героїв, серед яких була й дівчина. Відчайдушно захищаючись, вона здійснила невдале самовбивство й непритомною потрапила в полон. На основі таких реальних подій знято український історико-драматичний фільм «Жива». Діти зацікавилися драматичною біографією останнього командира УПА Василя Кука та долею останнього воїна УПА Ілька Обершина, який вийшов із підпілля лише після проголошення незалежності України в 1991 році.

У січні 2019 року члени Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, на запрошення дирекції Барського гуманітарно-педагогічного коледжу, взяли участь у науковому семінарі, присвяченому 100-річчю Соборності України. Історики та краєзнавці – Анатолій Лисий, Петро Савчук, Антоніна Сторожук, Юрій Малиновський, Олена Стадник, Наталія Кузьмінець, Юрій Степанчук – акцентували на тому, що від часу Української держави Богдана Хмельницького й до 1917 року наш народ не мав власного державного утворення, був поділений між двома імперіями – Російською та Австро-Угорською, панівні кола яких мали тверде переконання в тому, що національна свідомість та державотворчі традиції українців знищені, забуті чи давно вмерли. Однак наступного року на уламках названих імперій українці створили дві повноцінні національні держави – Українську Народну Республіку (УНР) і Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР). Армії УНР і ЗУНР, не маючи жодної зовнішньої військової підтримки, отримуючи допомогу лише від власного народу, вели важкі бої з Червоною армією більшовицької Росії, польськими військами нової Речі Посполитої, Білою армією генерала Денікіна, протистояли наступальним діям Румунії та Угорщини. Загарбники планували заволодіти матеріальними й людськими ресурсами України, долучити її територію до своїх державних утворень. Зважаючи на смертельну небезпеку, яка нависла над Україною та її народом, керуючись високим національно-патріотичним почуттям, уряди УНР і ЗУНР ухвалили рішення об'єднати військово-політичні сили в боротьбі проти спільних ворогів і створити єдину національну державу. Нетривалі, але плідні переговори урядових деле-

гацій, які проходили у Фастові, завершилися державними урочистостями на Софійському майдані в Києві. Тут 22 січня 1919 року проголошено й ухвалено українським народом Акт Великої Злуки УНР і ЗУНР у Соборну Україну.

28 червня 2019 року відбувся Липовецький науково-практичний краєзнавчий семінар, присвячений Дню Конституції України. Організаторами науково-просвітницького заходу стали історики та краєзнавці Олег Мельничук, Віталій Тучинський, Анатолій Лисий, Юрій Степанчук, Валерій Швець, Володимир Дишкант та Почесний краєзнавець України Олександр Роговий. Останній представив результати власних краєзнавчих досліджень та провів екскурсію історичними місцями Липовця. Учасники зібрання побували, зокрема, на місці бою між козацькими та польськими військами, який відбувся в березні 1651 року біля Липовецького замку. Тут козаки вщент розгромили польський підрозділ, що поспішав на допомогу основному війську під стіни Вінницького замку. Ця перемога спричинила зняття польської облоги з Вінниці, героїчну оборону якої очолював полковник Іван Богун. На місці звитяги встановлено кам'яний монумент, створений подільським скульптором Олексієм Альошкіним. Підсумував роботу науково-практичного семінару голова правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України професор ВДПУ імені Михайла Коцюбинського Сергій Гальчак, який зазначив, що такі заходи сприяють популяризації національної історії та відродженню історичної пам'яті нашого народу.

Черговим науково-просвітницьким заходом за участі членів Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України став краєзнавчий науково-практичний семінар, присвячений історії села Павлівка. Власні дослідження представили Анатолій Лисий, Борис Пентюк, Сергій Калитко, Василь Паламарчук, Юрій Маліновський, Анатолій Свачевський, Ігор Балок. Особливий інтерес викликала доповідь професора Сергія Гальчака, який окреслив низку краєзнавчих проблем, пов'язаних із Павлівкою. Зокрема зауважив, що досі маловідомою сторінкою регіональної історії є збройне повстання жителів Павлівки проти більшовицького режиму в 1919 році. Того року більшовики вдруге повернулися в Україну й силою взяли вилучати продовольство в селян.

Комуністи запровадили реквізиції, конфіскації та кругову поруку (взяття заручників) для сіл, які не виконували норм продрозверстки. Водночас вони заборонили торгівлю, найману працю, оренду, власні господарства, на місці яких створювали радгоспи, комуни, артїлі. Заборонялася релігія, більшовики грабували церкви, а духовенство та заможних селян розстрілювали як ворожий до нової влади соціальний клас. Поділля спалахнуло селянськими повстаннями проти радянської влади та політики «воєнного комунізму». Доведені до відчаю, селяни Павлівки теж наважилися на збройний виступ. Вони кинулися до місцевої залізничної станції в надії знищити червоноармійський продзагін і роздобути продовольство для своїх голодних родин. Проте на підступах до залізниці легкоозброєних селян розстріляли гарматним та кулеметним вогнем із бронепоезда, який прибув у район села за наказом червоного командира Григорія Котовського. Артилерійським вогнем бронепоезда більшовики підпалили і повстале село.

За свідченням уродженця Калинівки доцента Сергія Калитка, павлівчани завжди вирізнялися непокірливим характером та неабияким патріотизмом. Показовим є випадок, коли батько попереджав сина про те, що коли той буде писати листи з армії російською мовою, то відповідей на них хай не сподівається.

Ушановуючи пам'ять українських козаків, краєзнавці Вінниці та студенти ВДПУ імені Михайла Коцюбинського провели круглий стіл з нагоди Дня українського козацтва, який щорічно відзначають 14 жовтня. У цей день православні християни святкують ще й Покрову Пресвятої Богородиці, яку запорожці вважали своєю захисницею та покровителькою. Тому в такий день вони обов'язково скликали загальну військову Раду, служили урочистий молебень, а потім вирішували питання військових походів, укладання договорів, обирали старшину, ділили військову здобич тощо. Історики Олександр Криворучко, Анатолій Войнаровський та Юрій Степанчук розповіли про те, що Запорозька Січ та українське козацтво – феномен не лише вітчизняної, а й світової історії. Запорозькі козаки виробили унікальну систему громадсько-військового самоуправління, яка так і залишилася недосяжним зразком для монархічної Європи й загрозливим явищем для царської Росії. Натомість духовні, політичні та військові цінності, вироблені за-

порожцями, назавжди увійшли до історичної пам'яті нашого народу й постали надійним орієнтиром для сучасного українського суспільства.

У листопаді 2019 року Україна відзначила 100-річний ювілей Першого зимового походу армії УНР. Не залишилася осторонь й Вінницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України: її члени стали організаторами семінару, приуроченого цій визначній історичній події. Історики Наталія Кузьмінець, Ірина Хоцянівська, Олена Стадник, Юрій Степанчук у своїх виступах перед студентами ВДПУ імені Михайла Коцюбинського зауважили, що в історичній пам'яті України є багато прикладів масового й особистого героїзму, який проявили її захисники в збройній боротьбі супроти агресії сусідніх держав. Особливо запеклим було обстоювання національного суверенітету в першій половині ХХ століття. Показовим є 1919 рік, коли знесилена, але нескорена Армія УНР у районі сучасного Любара на Житомирщині потрапила в «трикутник смерті» – вороже оточення, утворене військами більшовицької Росії, Польщі та Добровольчої армії генерала Денікіна. До того ж українські частини потерпали від епідемії тифу. У таких важких умовах військове керівництво УНР ухвалило рішення не складати зброї перед загарбниками, а продовжити боротьбу за державність іншими, партизанськими, методами. У ніч на 7 грудня 1919 року майже десятитисячна Українська армія прорвала оточення й розпочала безпрецедентний рейд по тилах ворога, який тривав до 6 травня 1920 року й увійшов в історію під назвою Перший зимовий похід.

Через кілька днів задля вшанування пам'яті воїнів УНР відбувся перший в Україні автопробіг маршрутом Зимового походу по Вінницькій області. Ініціаторами цього заходу стали краєзнавець, голова ГО «Кипорів Яр» Олександр Масний, голова ГО «Вінницьке крайове козацьке молодіжне об'єднання «Молода Подільська Січ» Валентина Шпак, Почесний краєзнавець України Олександр Роговий, історики ВДПУ імені Михайла Коцюбинського Віталій Тучинський і Юрій Степанчук. Автопробіг розпочався від села Голендри і проліг територіями Калинівського, Козятинського, Погребищенського та Липовецького районів.

Учасники автопробігу побували в загальноосвітніх закладах Голендр, Самгородка, Нової Греблі, Старої Прилуки, Нової Прилуки, Вахнівки. Із їхніх виступів учні та вчителі більше дізналися про жертовну боротьбу за Україну, яка відбулася сто років тому на теренах їхніх населених пунктів. Школярі захоплено слухали про подвиги воїнів Української армії, постать командувача М. Омелянвича-Павленка, пишалися тим, що їхні тодішні односельці з великою готовністю надавали всебічну допомогу своїм захисникам, уважаючи їх Українським національним військом.

У 2019 році виповнилося 360 років Конотопській битві, де об'єднані українсько-татарські війська на чолі з Іваном Виговським перемогли 100-тисячне московське каральне військо воєводи Трубецького. З нагоди ювілею переможної Конотопської битви та задля вшанування пам'яті видатного гетьмана 14 грудня 2019 року на базі Барського гуманітарно-педагогічного коледжу ім. М. Грушевського проведено Всеукраїнську науково-історичну конференцію «Витоки та становлення козацького руху на етнічних землях України. Постать Івана Виговського у контексті української історії». Активну участь у роботі конференції взяли члени Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України Сергій Гальчак, Костянтин Завалюнюк, Іван Романюк, Валерій Восколуп, Олексій Бакалець, Анатолій Лисий, Сергій Калитко, Олександр Кравчук, Ігор Балюк та ін. Їхні доповіді засвідчили належність Івана Виговського до когорти видатних державних діячів, які відважилися очолити збройну боротьбу українців проти московського поневолення. Саме тому його ім'я, як і імена Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Симона Петлюри, Степана Бандери, російська історіографія та пропаганда зумисне робили символом політичного лицемірства і зради. Лише з проголошенням незалежності України Іван Виговський заслужено повернувся до національного пантеону поборників української державності. Гетьман уславився ще й тим, що в 1658 році підписав рятівний (від московського загарбання) Гадяцький договір, за яким Україна під назвою «Князівство Руське» ставала поряд із Польщею та Литвою третьою рівноправною частиною Речі Посполитої.

У серпні 2020 року в м. Погребище відбувся черговий Усеукраїнський форум «Україна Сакральна», у якому традиційно взяли

участь краєзнавці Вінниччини. Організатором форуму був уродженець Погребищенського району, доктор історичних наук, професор Донецького національного університету імені Василя Стуса Василь Моргун. Мета проведеного заходу – консолідація українського суспільства, зміцнення національної єдності, налагодження суспільного діалогу, відродження сакральних місць України, популяризація історичного минулого, відновлення й збереження національної пам'яті, підвищення культурно-освітнього й духовного рівня громадян, розвиток почуття гордості за свій народ, за Україну.

Підсумовуючи роботу форуму, голова правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України, професор Сергій Гальчак, зокрема, зазначив, що українська національна ідея – це насамперед світоглядна система українства, методологічну основу якої становлять людина, нація, еліта, територія, держава, мова, патріотизм, мирне співжиття з людством. На переконання вченого, тільки національна ідея здатна перетворити громадянина України в українського патріота, тільки вона може відродити українську націю в її природному стані – національному, державотворчому, історичному, виробничому, культурному, політичному, психологічному.

На початку 2021 року члени правління Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України професори Сергій Гальчак, Юрій Степанчук та доцент Анатолій Лисий презентували авторську книгу «Ліквідація московським самодержавством державної автономії України-Гетьманщини в другій половині XVI I– XVIII ст.». Історичні факти цього видання свідчать, що саме з 1654 року Україна та її народ потрапили в орбіту підступного й агресивного сусіда-загарбника – Московського царства. Прийшовши на українську землю під личиною єдиновірного союзника, Москва поступово, але зухвало анексувала Україну. У книзі наглядно відображено, що «новий союзник» не поспішав надавати військову допомогу українцям проти Речі Посполитої. Передусім він переймався питанням присяги на вірність цареві від усіх станів українського суспільства, розміщенням московських залог на території Гетьманщини, використанням козацького війська за її межами, підпорядкуванням Київської митрополії Мос-



ковському патріарху, встановленням повного контролю над адміністрацією та податками в Україні. Безпосереднім результатом московського втручання у внутрішнє життя України стали такі факти: поділ її території на дві частини, звуження досягнень у Національно-визвольній війні проти Речі Посполитої, спровоковані громадянські війни періоду Руїни, демографічний регрес, занепад економічного, суспільно-політичного та культурного життя.

12 червня 2021 року президія Вінницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України провела Микулинецький науково-практичний краєзнавчий семінар, приурочений ушануванню пам'яті визначного командира Української Повстанської Армії «Південь» Омеляна Грабця. Саме на околиці села Микулинці, над річкою Згар, у червні 1944 року відбувся останній бій загону полковника Омеляна Грабця з каральними батальйонами НКВС. Тут і загинув герой, прикриваючи своїх побратимів, які намагалися пробитися через вороже оточення.

У роботі семінару взяли участь краєзнавці, професори Сергій Гальчак та Юрій Степанчук, голова Вінницької обласної організації Національної спілки журналістів України, краєзнавець Василь Паламарчук, книговидавець, краєзнавець Ігор Балюк, український прозаїк, журналіст, краєзнавець Михайло Пашенко та небайдужі до власної історії жителі села Микулинці.

Учасники семінару побували на місці бою та символічній могилі Омеляна Грабця, де зусиллями Вінницької міської організації ВО «Свобода» і молодіжної громадської організації «Сокіл» встановлено меморіальну плиту.

Сьогодні Вінницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України – це провідна громадська творча організація, яка об'єднує близько ста талановитих подвижників, професійних дослідників рідного краю. За одинадцять років своєї роботи вона стала потужним осередком наукового пошуку та флагманом з оприлюднення документально-публіцистичних і науково-популярних творів з історії та культури рідного краю. Пріоритетом діяльності спілки є розвиток краєзнавчого руху, проведення ґрунтовних регіональних досліджень, популяризація історичних знань, зокрема тих, що засвідчують самовіддану визвольну боротьбу українського народу за свою незалежність та національну самобутність.